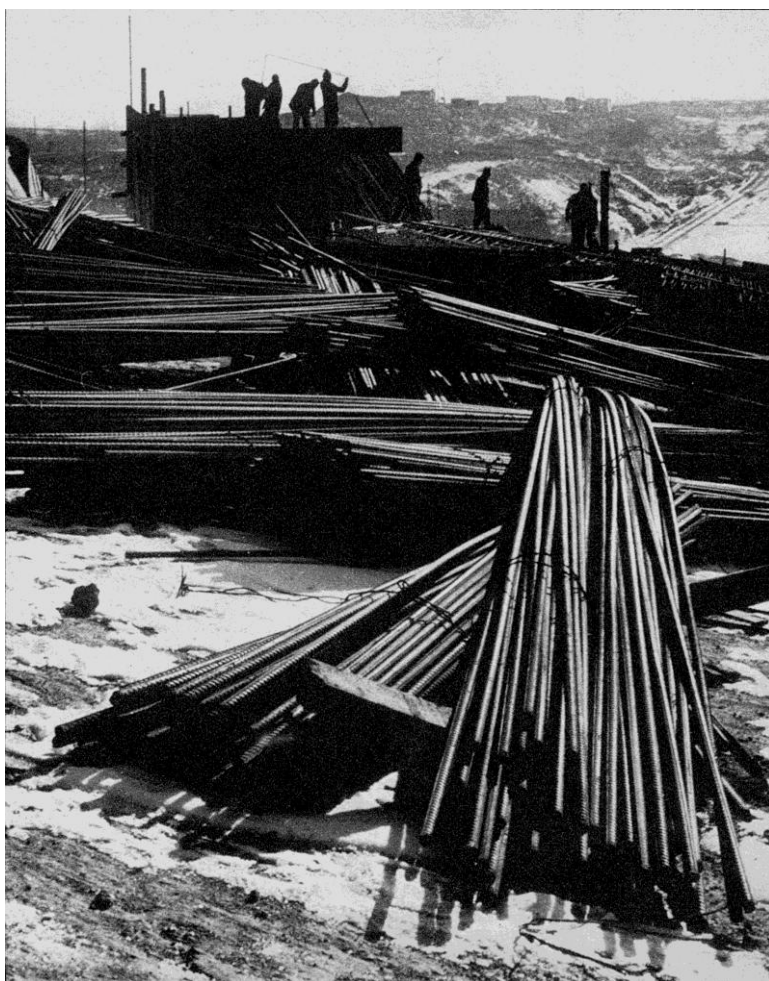

K hledisku v umění II

Nové podklady pro případnou další diskusi

*Nic není tak uboze protivné jako
„demokratická“ diskuse, která zůstane
na tom, že je diskusí, a kterou nikdo
nepokládá za závaznou.*

Julius Fučík, 1929

Martin Martinček: Na stavbě přehrady v Liptovské Mare (osmdesátá léta)

9 • VIRIBUS ULTRAREALIS • 2. 10. 2013 • bruno.solarik@gmail.com

Obsah

Adam Borzič: Slovo a svět: Ke sporu o literaturu a ideologii	3
Karel Dolejší: Kecy a teologie	6
Adam Borzič: Odpověď agresivnímu Dolejšímu a omluva B. Solaříkovi a T. Gabrielovi	7
Bruno Solařík: Návod a kouzlo	8
Jakub Stejskal: K debatě o ideologii a literatuře	11
Ondřej Slačálek: Zachraňte literaturu. Jde si pro ni Stalin!	13
Bruno Solařík: Na milost a nemilost	18

Adam Boržič

Slovo a svět: Ke sporu o literaturu a ideologii

I.

Český literární rybník zase vře. Tentokrát byl rozbuškou text Marty Svobodové a Jana Bělíčka v A2 Ideologie a literatura, koncipovaný jako širší odpověď kritičce Evě Klíčové, která se v článku Kritéria lyrického věku obula do redakcí A2 a Tvaru pro jejich politickou profilaci. Nad jejich promyšleným textem si lze jistě klást otázky, protože přímo volá po diskusi. Rozhodně s ním lze polemizovat; představuje totiž vyhrocenou koncepci literatury, která se radikálně obrací do světa a postuluje kritickou angažovanost jako střed literatury. Sám mám s některými formulacemi tohoto eseje potíže a dovedu si představit i jiné uchopení tématu. Nestačím ale žasnout nad reakcemi některých českých literátů, které se po otištění textu rozpoutaly.

Na sociálních sítích i přímo pod vlastním textem na webu A2 si můžeme přečíst výzvy k cenzuře, bojkotu, lynči, přirovnání redaktorů A2 ke Štollům, fanatikům, bolševikům, normalizátorům. Už zas duní sovětské tanky a všemocná STB rozplétá mocenské sítě, gulagy se plní a právě tak fronty na banány. Už jen čekám, kdy se Karel Kouba vrátí z hradu a oznámí, že prezident přijal požadavky A2 a několik českých neangažovaných básníků bude exemplárně zastřeleno v Nuslích před redakcí. Není pouze jasné, zda bude popravu řídit osobně arcilotr Bělíček nebo se uvolí básník Elsa Aids. (Role tohoto autora v A2 by měla být našimi bojovníky proti ideologizaci prozkoumána, protože se jedná o nadmíru rafinovanou existenci, jejíž poezie se vůbec nejeví být angažovaná, a přesto má přístup do hnízda fanatiků. Možná se to řídí heslem: každý máme svého Žida nebo buržu – čert ví.)

Dokážu pochopit, že někdo nesouhlasí s koncepcí Svobodové a Bělíčka, ale tento typ reakcí mě fascinuje. Proč ta hysterie? To se nelze obejít bez ozubených tanečků? Co to tak strašného Jan Bělíček a Marta Svobodová vlastně napsali? Který řádek desatera znectili? Proč se našim básníkům ježí chlupy na těle a v ústních dutinách jim mlaskají cenzorské sliny? Člověk nemusí být C. G Jung, aby mu tu něco nevonělo. Ta intenzita reakcí a především jejich emoční náboj! Pokud je tak jasné a zřejmé, že koncepce A2 je neostalinská břečka, proč jí úctyhodní autoři věnují tolik pozornosti? Nebo ještě jinak: proč je to snad jediná věc, která je přiměje veřejnému angažmá? Proč tak masivní *obranná reakce*?

Konstatujme, že obvinění z rétoriky ala Tvorba roku 1952 nebo 1972, které vynesl Bruno Solařík (ten se alespoň pokusil o souvislou reakci), kulhá na obě nohy. Esencialistické myšlení obvykle nezohledňuje kontext – dějinnost (tento „platonismus“ je obecně nešvarem českých intelektuálů). Zatímco v roce 1952 nebo 1972 byla angažovaná rétorika ve službách oficiální ideologie, dnes je menšinovým, subverzivním postojem. Nebo se pletu a redakce A2 rozhoduje, kdo získá literární vavříny, zakazuje knihy a vyhazuje básníky ze zaměstnání? Nějak mi to uniklo. Prostě přichází s radikální koncepcí, která zdůrazňuje společenskou odpovědnost autora. Jistě existují i jiná pojetí. Proč ale právě tato vyvolává bouři v sítích? Protože bylo zpochybněno zlaté tele literátské autonomie.

II.

V závěru svého textu Bělíček a Svobodová říkají: „Jedinou cestou je přestat se opájet nabytou tvůrčí svobodou a začít zase pokorně naslouchat ostatním, nesloužit jen sám sobě či hlasu shůry, talent brát jako závazek (vidá, kde lze ještě najít individuální odpovědnost), ne jako možnost, jak se povyšovat. Literatura by měla být oslyšením hlasu umlčovaných, a nikoli kultem neuvědomovaně neindividuální zkušenosti.“ Troufám si tvrdit, že takto formulovaná vize není levičáckou „perverzí“, ale má hluboké kořeny v nejstarších tradicích lidstva. Jaksi se v celé této diskusi zapomíná, že roztržka mezi světem a autorem, jeho oddělení od společenství, v němž žije, je plodem modernity. Ona bájná autonomie autora a jeho díla je historickým fenoménem novověku (který autonomizuje a atomizuje v dobrém i ve zlém vše, včetně univerza, jak je patrné z novověké vědy, a jehož projevem je i kapitalismus se svojí třídní stratifikací nebo sekulární socialismus se svým odmrštěním duchovního rozměru existence). Není to žádná esence básnické či jinak literární existence. V orálních tradicích je slovesná tvorba organickou součástí komunity, má kulticko-sociální funkci. Jak poznamenává Octavio Paz, magii řeči lze vytáhnout i krávu. Tato magie není oddělena od Ty – My, není výhradně řečí Já. Roste z vize a setkání. Hlasy shůry (kterých se oproti Bělíčkově a Svobodové musím zastat) inspirují k jednání ve prospěch komunity – jsou oslavou, věštbou, proroctvím.

I západní kultura zná takovou linii: izraelské proroky. Židovský teolog Abraham Heschel definuje proroka jako toho, kdo zasahuje – vstupuje *slovem do dějinných událostí* a mění je. Přijímá na sebe kolektivní odpovědnost. Ujímá se svého poslání ve prospěch *druhých*. Riskuje ukřižování. A že je to vlivná tradice ukazuje i její největší pokračovatel – pouliční angažovaný básník Ježíš z Nazaretu. Prorocká tradice nekončí evangeliem: pokračuje přes mystiky, reformátory a humanisty, ke slovu se dostává v romantismu, mohutně se projeví u největšího básníka americké demokracie Walta Whitmanna a lesního proroka občanské neposlušnosti Thoreaua, proudí některými avantgardami, protéká Millerem, Ginsbergem a dalšími beatníky, pulsuje rockovými a folkovými básníky šedesátých let minulého století. Dnes některými rapery. Najdeme ji u explicitně levicových autorů, ale také v etických maximách některých katolíků, jako byl Czesław Miłosz, který se záměrně stal svědkem neznámých obětí dějin.

Rovnicí prorocké slovesnosti není já – svět – já, ale svět – já - svět. Slovo nikdy nekrouží ve vzduchoprázdnu. Řeč je primárním výrazem lidství. Svým způsobem je nejuniverzálnějším fenoménem lidského světa. Už předchůdně se ke světu vztahuje. Z toho se nelze vyvázat. Tohle pouto nelze přetrhat.

III.

K zájmu o svět mě vede spíš prožitek poezie jako takové než radikální ideologie, spíš křesťanství než marxismus. Cítím totiž jaksi premoderně – jako přirozené, že se básník zastává utlačovaných, na to nemusím číst Marxe, Žižka ani Badiou. Nedomnívám se, že všechny básně a texty musí být nutně prorocké ve smyslu, který jsem naznačil (a myslím, že si to nemyslí ani autoři textu *Ideologie a literatura*). Život nelze vyčerpat. Ani zápasem o spravedlnost, ani empatií k utlačovaným. Slovo a řeč nicméně mohou a mají být zjevením plnosti života, z něj ale nelze odpárat bytí s druhými a pro

druhé. Miluji zaklínadlo Pabla Nerudy: „*Taková budiž poezie, kterou hledáme... Nečistá jako šaty, pošpiněná jako tělo skvrnami od jídla a zahanbujících úkonů, plná vrásek, postřehů, snů, bdění, věšteb, vyznání lásky i nenávisti, zvířecosti, otřesů, idyl, politických přesvědčení, popření, pochybností, souhlasů, daní.*“ Vida, kolik světa unese básnický čin!

V jedné věci s Brunem Solaříkem souhlasím. V závěru své odpovědi autorům A2 píše: „Neoliberální moloch mohu zkritizovat, a klidně řeknu i subverzivně sabotovat, milostnou básní nebo ódou na rytíře. Kdo má lásku a čest, ten se sám postaví jakýmkoli nepravostem – a nepotřebuje k tomu návod, v tom je to kouzlo.“ *Kdo má lásku a čest...* To má být vetknuto před celou diskusí. To je řeč, kterou jsme dlouho neslyšeli.

Klíčové je tu nejnebezpečnější, nejvšivější, nejobstarožnější slovo – *lásky*. Křesťanství pokládá lásku za *bezprostřední* a *činný* pramen světa. Dante, největší básnický interpret křesťanského univerzalizmu, ji staví u na počátek *Pekla* (první část *Komedie* lze číst také jako angažovanou satiru). Právě láska umožňuje básníkovi projít peklem času a evokovat dobové pekelníky. Petr Mikeš píše: „Láska je nepřátelská slepotě, číhá na každou lež, je jejím soudcem. Jsi-li obdařen láskou, říká Dante, nepodaří se ti jenom přežít, je ti souzeno být Chrtem na číhané. Znovu: slepota srdce, neschopnost vidět peklo znamená octnout se v něm.“ Právě Dantovo dílo ukazuje, jak je spor „literatury ve službách“ a „literatury o sobě“ umělý.

Jeden můj starý učitel teologie mi vštěpoval, že každý postoj se mám pokusit pojmout *ad optimam partem*, protože jen tak se můžu od druhého něco naučit. Diskuse o vztahu literatury a ideologie nás může zavést hlouběji – k otázce vztahu slova a světa. K základním otázkám: proč něco vyslovujeme? A kdo nás slyší? K přesahu. Obranné valy autonomie rozhodně nestačí. Život je rozboří.

autor je básník a šéfredaktor Tvaru

Britské listy 25.9.2013

<http://www.blisty.cz/art/70250.html#sthash.ogZOcrYz.dpuf>

Karel Dolejší

Kecy a teologie

*„Jsem svatý žebrák a proto tady s vámi piju.
Ne kvůli zapomnění - abych stoupal k nebi výš a znova.
Abych se ponížil, ač mrtev, věčně žiju.
Slova, kecy, kecy, kecy, kecy, kecy, kecy, slova...“*
Vladimír Merta

Stručná poznámka v žádném případě nemá suplovat případnou podrobnější reakci napadeného autora na kritiku, které byl vystaven. Jde v ní výhradně o bezprostřední upozornění na zcela zjevné nesrovnalosti ve druhém zmiňovaném textu.

Adam Borzič tvrdí, že je překvapen obrannou reakcí na neobolševizační praktiky kritizované Brunem Solaříkem. Vzápětí podniká vše proto, aby neobolševizační kádrování čtenáři vymaloval v podobě zcela neškodného zahradního trpaslíka, který snad může útočit na něčí vkus, nicméně skromně dlí v soukromé zahrádce, takže by prý neměl vyvolávat přehnanou odezvu.

Borzič má ovšem zatracenou smůlu. Solařík už konkrétními citáty velmi podrobně doložil jak agresivitu, tak univerzalistický nárok toho, co se Borzič pokouší licoměrně představovat jako neškodný menšinový směr, ve skutečnosti však jde o socrealismus č. 2. A tak jeho úhybný manévr v žádném případě nemůže působit přesvědčivě.

A zrovna tak falešně vyznívá i druhý klíčový strategický tah Borzičova textu. V něm se snaží na oko Solaříkovi přitakat - ve skutečnosti jej však tím nejpodlejší způsobem zfalšuje. Vypichuje místo, kde se hovoří o lásce, a vzápětí ji pokoutně směňuje za falešnou minci abstraktní teologické kategorie nakouřené kadidlem, s níž potom teprve pracuje. A ještě ke všemu Solařík ani není autorem citované pasáže. Napsal ji totiž jistý Tomáš Gabriel.

Pokrytecká pokora zakrývající jednoznačně vyslovený *mocenský* nárok i kněžourské falšování autentického vztahu člověka ke světu každopádně usvědčují autora z jedné věci - to co předvádí by ve vojenské terminologii spadalo pod pojem "akce zadního voje", která kryje ústup po vydatném výprasku, aniž má v úmyslu cokoliv změnit na podstatě sporu.

Pokud by chtěl Adam Borzič skutečně nabídnout dialog těm, kdo jsou zřetelně okřikováni hlasateli "Nejvyšší a Jediné Pravdy", bude muset udělat mnohem, mnohem více, než co předvedl na první pokus.

Britské listy 25. 9. 2013

<http://www.blisty.cz/art/70253.html#sthash.zh9Qmzu5.dpuf>

Adam Borzič

Odpověď agresivnímu Dolejšímu a omluva B. Solaříkovi a T. Gabrielovi

Pane Dolejší, útočíte s razancí sobě vlastní. Za prvé: jsem text napsal před Solaříkovým příspěvkem, který byl zveřejněn na BL. Tudíž jsem na něj nereagoval, odpovídal jsem na jeho diskusní příspěvek na webu A2. Můj text měl původně vyjít v jiném periodiku, ale rozhodl jsem se nakonec pro BL. Odtud časová prodleva. Nicméně i přes Solaříkovy další argumenty se i nadále domnívám, že je ahistorické dávat slovům stejný význam v různých dobách.

S Vámi, pane Dolejší, diskutovat odmítám, protože evidentně je pro vás teologie blížencem keců. A křesťanství kněžourským lhaním. Na takovou agresivitu nejsem v žádném ohledu zvědavý. A nehodlám se jí přizpůsobovat. Netolerantním fanatikem jste Vy a klidně si u toho vyznávejte všechna "poly" světa!

Co se týče oné mylné citace:

Pánům Solaříkovi a Gabrielovi se tímto uctivě omlouvám, nebyl v tom to žádný "jezuitský" úmysl, diskusní stránka A2 je pro mě trochu nepřehledná a tak jsem omylem zaměnil dva příspěvky.

Britské listy 26. 9. 2013

<http://blisty.cz/#sthash.0MIJy9Ht.dpuf>

Bruno Solařík

Návod a kouzlo

Ke sporu o úkolování tvorby

Stať *Slovo a svět* (Blisty 25. 9. 2013), již Adam Borzič reaguje mimo jiné na mou kritiku článku *Ideologie a literatura* v *Ádvojce* (umístěnou na jejím Alarmu coby diskusní příspěvek), obsahuje řadu náhledů, které jsou mi blízké, především pokud jde o tvorbu jako jistý druh *naslouchání*. Pozoruhodná je také objektivní shoda ve věci výroku Tomáše Gabriela (z diskuse pod mým článkem tamtéž), který Borzič omylem připsal mně. Za tu bezděčnou záměnu, za kterou se vzápětí omluvil, bych mu měl spíš poděkovat. Svým výrokem „Kdo má lásku a čest, ten se sám postaví jakýmkoli nepravostem – a nepotřebuje k tomu návod, v tom je to kouzlo“, se totiž Tomáš Gabriel zcela shoduje s mým náhledem: jen ho vyjádřil nepoměrně stručněji a výstižněji.

Jsem rád, že podle Borziče by slova „Kdo má lásku a čest“ měla být vetknuta před celou diskusí.

Já bych k nim ovšem přidal i ta slova „a nepotřebuje k tomu návod“.

Právě v tomto rozdílu podle mě spočívá povaha přítomného sporu.

*

Příkladem vyspělého přístupu k diskusi je Borzičovo uznání, že i oponent může mít pravdu. Navíc Borzič uvádí, že on sám má výhrady k některým formulacím jinak jím hájeného textu z *Ádvojky*. Jsa básníkem, zastává se vůči němu *hlasů shůry*, což jako posluchač *vzkazů odjinud* vítám.

Místy však jako by se Borzič přece jen nechal příliš unést argumentací. Například ostrý nesouhlas řady osob s textem Bělíčka se Svobodovou zdůvodňuje Borzič tím, že v onom textu „...bylo zpochybněno zlaté tele literátské autonomie.“ – Oponenti zmíněného textu však podle mě vůbec nehájili iluzivní odtrženost umělce od světa. Poukázali prostě na zjevnou odtrženost teoretika od umělce. Snad jediné neznalost zákonitostí tvůrčího procesu může přece vést k jistě dobře míněným, avšak zoufale nepraktickým požadavkům obou redaktorů A2, aby se umělec stal hlasem lidu jaksi na výzvu teoretiků.

Dále Borzič hájí článek obou autorů s tím, že „Prostě přichází s radikální koncepcí, která zdůrazňuje společenskou odpovědnost autora. Jistě existují i jiná pojetí. Proč ale právě tato vyvolává bouři v sítích?“ – Řekl bych, že uvedené pojetí tu společenskou odpovědnost autora nezdůrazňuje, nýbrž ji autorovi vnucuje. Odtud ta bouře.

*

Pohřichu se Borzič nevyhnul ani sklouznutí do zbytečně hašteřivého tónu:

„Co to tak strašného Jan Bělíček a Marta Svobodová vlastně napsali? Který rádek desatera znectili? Proč se našim básníkům ježí chlupy na těle a v ústních dutinách jim mlaskají cenzorské sliny?“

Cenzorské sliny... Borzič totiž vyslovuje rovněž svůj dojem z doprovodných internetových diskusí, které podle něj obsahují „výzvy k cenzuře, bojkotu, lynči, přirovnání redaktorů A2 ke Štollům, fanatikům, bolševikům, normalizátorům“.

Na facebooku skutečně jeden z diskutujících uvažoval o bojkotu Ádvojky, a to v reakci na onen ádvojkový redakční text (který se podle mě v uvedených bodech doopravdy podobá výplodům „štollů“, tj. fanatiků, bolševiků a normalizátorů). Pokud však jde zrovna o výzvy k lynči, dokázal bych snadno doložit, že je tam (byť nepochybně jen z jakési zvrácené legrace) pronášeli *stoupenci* názorů Bělička se Svobodovou. To bych ovšem musel považovat za vhodné chytat lidi na facebooku za slovo.

Pokud pak jde o cenzuru, pak je to právě nezakryté volání po ní, co se stalo ústředním důvodem ostré kritiky daného textu v A2, a ne obráceně. – Vzpomeňme na onen požadavek obou redaktorů A2 „vymýtit básníky, kteří si píšou pro hrstku sobě podobných“.

Zarážející je chtít nechtě i Borzičova další otázka: „Pokud je tak jasné a zřejmé, že koncepce A2 je neostalinská břečka, proč jí úctyhodní autoři věnují tolik pozornosti?“

No přece právě proto.

*

Mně osobně Borzič vytýká, že při svém srovnání textu Bělička se Svobodovou s obdobím bolševismu nezohledňuje kontext: „Zatímco v roce 1952 nebo 1972 byla angažovaná rétorika ve službách oficiální ideologie, dnes je menšinovým, subverzivním postojem.“ – Ve druhém článku z 26. 9., po přečtení mého textu *K hledisku v umění* (v němž srovnávám výroky Bělička a Svobodové s výroky S. K. Neumanna a A. A. Ždanova), Borzič dodává: „...i přes Solaříkovy další argumenty se i nadále domnívám, že je ahistorické dávat slovům stejný význam v různých dobách.“

Pro upřesnění:

Nekritizoval jsem angažovanou rétoriku. Kritizoval jsem záměry teoretiků vymýtit „neangažované“ tvůrce a zbylé úkolovat.

Je mi přitom zřejmé, že tím mýcením se jistě nemyslí zrovna fyzická likvidace, nýbrž spíš cosi jako podprahové působení výchovou a indoktrinací.

I tak považuji podobné výroky za nenormální, a to bez ohledu na dobu jejich vyslovení i na to, jestli jsou jejich autoři u moci nebo po ní teprve touží.

*

Na okraj: je zajímavé, že autoři i obhájci textu *Ideologie a literatura* na sebe ahistorické paralely doslova přivolávají. Některé výroky prostě volají po srovnání samy. Budiž mi prominuto, že je znovu vyslyším.

Borzič 2013:

„Nebo se pletu a redakce A2 rozhoduje, kdo získá literární vavříny, zakazuje knihy a vyhazuje básníky ze zaměstnání? Nějak mi to uniklo.“

Nezval 1938:

„...politická levice u nás, a řekněme to přímo, KSČ, nepersekvovala a neglajchšaltovala dosud ani jednoho umělce.“¹

Patřím, jak známo, obecně vzato k Nezvalovým obhájcům, a přesto zde jeho výrok uvádím coby záporný příklad, protože s touto jeho argumentací zásadně nesouhlasím. Podobně, jak řečeno, ani zdaleka nevidím na Borzičově textu všechno černě, ale jeho dosavadní řečnické otázky mi nepřipadají přesvědčivé.

Na tu Nezvalovu otázku odpověděl Karel Teige příznačným upřesněním (které platilo právě tehdy):

„Dodejme, že u nás vskutku KSČ dosud žádného umělce neglajchšaltovala; nemá k tomu mocenské prostředky.“²

*

Závěrem ještě k hlavnímu tématu. Adam Borzič zdůraznil, že například „Dantovo dílo ukazuje, jak je spor ‚literatury ve službách‘ a ‚literatury o sobě‘ umělý“. Naprosto souhlasím. A dodávám, že zrovna tak umělé je stavět takový rozpor jako bariéru mezi účastníky přítomné diskuse: jak obhájci, tak i kritikové textu *Ideologie a literatura* přece od začátku prokazatelně sdílejí zkušenost nerozborné spjatosti citu a myšlenky, vjemu a hlediska, slova a světa.

Jak naznačeno v úvodu, jedná se zde zřejmě ještě o něco jiného. Samotný spor myslím spočívá v tom, má-li být tvůrce „do služeb“ uměle nucen nebo ne. Za sebe věřím, že ne.

Jaksi bezděky se tu pak možná nakročuje k případné otázce, jestli teoretizování o tom, co musí umělec dělat a jak má probíhat tvůrčí proces, je vůbec smysluplné. Tuším, že není – a že spíš stojí za to sledovat, jak probíhá tvůrčí proces doopravdy. Nikomu však toto své tušení nevnučuji.

Britské listy 27. 9. 2013
<http://www.blisty.cz/art/70285.html>

¹ Nezval, Vítězslav: Řeč ke studentstvu o roztržce se skupinou surrealistů (1938). In: Voda, David (ed.): *Hra v kostky* (Vítězslav Nezval a výtvarné umění), Olomouc 2004, s. 139.

² Teige, Karel: *Surrealismus proti proudu*, Praha 1938, s. 57.

Jakub Stejskal

K debatě o ideologii a literatuře

Nejdříve pro někoho snad užitečná rekapitulace (vynechávám šumy na sociálních sítích):

V červnovém čísle *Hostu* vyšel text Evy Klíčové „Kritéria lyrického věku“, ve kterém autorka zaútočila na ideologický profil literárního čtrnáctideníku *Tvar* (pod vedením Adama Borziče) a kulturního čtrnáctideníku *A2* (řízeným Karlem Koubou), konkrétně na jejich údajný příklon ke kolektivistickému myšlení a ideologickému úkolování literatury. Žel, není přístupný online.

Na text reagoval v *Tvaru* jeho redaktor Roman Kanda a šéfredaktor surrealistického *Analogonu* František Dryje.

Na stránkách *Ádvojk*y se pak objevil rozsáhlejší polemický esej hájící pozici *A2* proti obvinění Klíčové od redaktora Jana Bělíčka a redaktorky Marty Svobodové.

Na něj reagoval další surrealista, tentokrát Bruno Solařík, v komentářové sekci pod článkem na stránkách *A2* (viz předešlý odkaz) a pak později i na stránkách *Britských listů*, kde ho doprovodil článek redaktora BL Karla Dolejšího.

Solaříkův text vyprovokoval Borziče z *Tvaru* k formulování jeho pozice tamtéž, které zas vyvolalo výkřik do tmy Dolejšího a uměřenější odpověď Solaříka (a krátkou Borzičovu reakci na výkřik a odpověď).

Posledním příspěvkem do debaty je pak text politologa Ondřeje Slačálka na online deníku *A2larm* provozovaným *Ádvojkou*.

Obrázek z debaty si tedy může udělat každý sám, nabízím zde jen krátký postřeh od nezaujatého pozorovatele (nejsem bohemista, literární vědec ani kritik, natož literát).

Debata následuje s jistým odstupem po diskuzi o angažované poezii (táhnoucí se s přestávkami několik let, takže možná jde jen o optický klam a debata o ideologii je jen její další etapou), jejímž výsledkem bylo zjištění, že v ní vlastně o angažovanost vůbec nejde, nýbrž jen o velmi opožděné zjištění části české básnické obce, že poezie nerovná se jen intimní lyrika. (Odkazy na debatu o angažovanosti lze snadno získat přes google zadáním sousloví „angažovaná poezie“.) Pojem ideologie debatu ale posune dál jen stěží, protože je to, jak známo, jen velmi těžko uchopitelný termín. Naopak téma úkolování tvorby a jejího podřizování kolektivu pojmenovává skutečné jádro diskuze, tedy obavu, že vztahování literární kvality ke společenské relevantnosti nás vrací do padesátých let. To je ale lichá obava, pokud se ukáže, že ona společenská relevantnost vlastně spočívá pouze v tom, do jaké míry literatura dokáže zajímavě odkazovat ke světu, ve kterém žijeme. Zatímco to je zdá se významový rámec, ve kterém se pohybují např. Bělíček a Svobodová (s akcentem na emancipační horizont), jejich oponent Solařík pracuje se značně omezenější představou takové společenské relevantnosti: „Umění hodné toho označení snad především nevzniká proto, aby bylo hned společenským činem. To by byl apriorní obchod, politika atd. Umělecké dílo se ve skutečnosti dostává do společenského oběhu paradoxně přesto, že je jedinečným činem subjektivním, a začasť bez ohledu na to, že třeba svým tvůrcem nemusí být k široce společenským účelům vůbec určeno.“

Pozoruhodně volně se zde pracuje s konceptem společenského činu, účelu, oběhu jako něčeho, co se staví do opozice k uměleckému dílu. Onen paradox, který subjektivní čin umělecké tvorby vpouští do společenského oběhu, přeci není v ničem paradoxem: umělecká tvorba je veřejnou produkcí fungující v rámci společenských vztahů. Solaříkovo tvrzení dává smysl (a to ještě sporný), pouze pokud přistoupíme na nepřirozeně omezený význam termínu „společenský“ jako „mimo-umělecký“. Proč bychom ale na něco takového vůbec měli přistupovat?

Společnost pro estetiku, 30.9.2013

<http://www.estetikapol.cz/blog/2013/09/k-debate-o-ideologii-a-literature/>

Ondřej Slačálek

Zachraňte literaturu. Jde si pro ni Stalin!

Debata o angažované poezii a nyní debata o ideologii a literatuře je některými svými účastníky prožívána jako zápas o svobodu literární tvorby. Zachraňte literaturu před bolševickými komandy Josifa Stalina (nebo snad Miloše Zemana?) – už si pro ni jdou. Jako by neurotické vymítání komunismu mělo zakrýt jiné otázky, takové, jejichž položením riskujeme ztrapnění, a jejichž zodpovídání může znamenat opakování banalit: K čemu je dnes dobrá literatura? A co dnes vlastně znamená svoboda?

Tolerance proti komunikaci

Vedle jiných svých provokací proslul Slavoj Žižek kritikou tolerance. Tolerance v dnešním pojetí totiž v zásadě znamená, že nemůžeme druhému nic vytknout, protože ho musíme cele respektovat v jeho „jedinečnosti“ a „jinakosti“. Jakákoli výhrada už je tak trochu násilím, zasahováním do zbytnělého „soukromí“ či osobní „nezávislosti“. Každý přece má právo jít svou vlastní cestou a kdo jsme my, abychom ho kritizovali? Každý, kdo si dovolí „netolerantně“ hledat vůči individuální aktivitě nějaká jí vnější kritéria, může být po právu okřiknut jako bolševik. Výsledkem je stádo individualistů, kteří se sice mohou nespoutaně sebevyjadřovat, ale toto sebevyjádření má hodnotu a praktický smysl ipsace, protože ve jménu tolerance k jednotlivému destruovali možnosti vlastní komunikace. Výsledek dobře popsal Neviditelný výbor v eseji Vzpoura přichází: „Já jsem já a ty seš ty a za moc to nestojí.“

Podle některých autorů, jejichž mluvčím se stala Eva Klíčová v Hostu, vyrostla v českých luzích a hájích generace, která ještě může být „nebezpečná literatuře i sama sobě“. Shlukuje se zejména v časopisech A2 a Tvar. O její ničivosti přinesla autorka hned dva doklady. Zlotřilý Tvar otiskl rozhovor s levicovou ekonomkou, která představila koncept participačních rozpočtů. Klíčovou pochopitelně nezajímají participační rozpočty samotné, zajímá ji jen, že v tomto systému by lidé rozhodovali i o penězích na kulturu. Možná by ani na granty nebylo, lůza by raději filmy nebo fotbalové stadiony... Nebezpečné... Druhý corpus delicti pak autorka našla v recenzi Jakuba Vaníčka v A2, v níž si autor dovoluje mluvit i o něčem jiném než o recenzované knize a kritizovat nějaký text za to, že jeho autor může „žvanit o marmeládové krvi a nerozumět ničemu z toho, co se děje pod okny jeho bytu“. Chtít po spisovatelích, aby se dívali kolem sebe, to je přece bolševismus!

Specializovaný provoz slova

Víme už tedy, jak vypadá nebezpečí. Tímto nebezpečím zřejmě nejsou třeba nekompetentní a nezajímaví recenzenti v denících. Proti Jiřímu Peňásovi a jeho eseji, v němž plošně rozdal charakteristiky literárním dílům jen podle toho, zda má jejich autor či autorka mezi nohama penis nebo vagínu, se v Hostu nepsalo. Tam nebezpečí není. Nebezpečím naopak je, když někdo zpochybňuje grantový systém a když chce po spisovateli, aby se zajímal i o to, co se děje kolem něho. Vážnost situace neváhá autorka k obveselení svých

čtenářů srovnat s padesátými léty (nic menšího). Zdá se však, že pod jejím popisem nebezpečí prosvítá i pozitivní ideál – tím je spokojený grantový literární provoz a literatura, která tu je sama pro sebe, bez zájmu o své bezprostřední okolí. I to je jistě jedno z možných pojetí životní praxe, které souvisí s literaturou. Upřímně řečeno, není ale tato praxe poněkud nudná? Nelze si představit literaturu spojenou s jinou praxí, s větším dobrodružstvím, ať už bude jejím zdrojem třeba mystika (jak o tom zajímavě mluví Adam Borzič), politická aktivita nebo cokoli jiného?

Nárok na individuální svobodu se v tomto pojetí mění na specialismus vlastního dvorku. Literatura v tomto pojetí znamená jakýsi specializovaný provoz slova. Jenže nepůsobí specialismus literatury poněkud perverzně – jako každá specializace na něco, co má aspirace na (jakýkoli) vztah k obecnému? A neměla kdysi literatura právě tyto aspirace, nedávaly jí její historický smysl?

Něco podobného se stalo vědě. Václav Bělohradský v jednom eseji popisuje „tyrání fragmentu“, která v důsledku stále užší specializace vyhnala z humanitních věd otázky celku a smyslu. Namísto toho se narcistní a stále specializovanější fragmenty opečovávají v „grantových jímkách“ a produkují stále specializovanější a vůči celku světa stále méně vypovídající leč početný „akademický brak“. Platí tento popis jen pro humanitní vědy, anebo je přiléhavý i pro velkou část současné „vysoké“ literatury?

Četl jsem nedávno rozhovor s virologem Pavlem Plevkou, který uspěl ve světě a vrací se do Česka. Novinářce sdělil, že oproti světu chybí českým vědcům pracovní nasazení: „Ve vynikajících výzkumných skupinách ve Spojených státech je zvykem pracovat deset dvanáct hodin denně, a často i o víkend. Je také běžné, že když vědci přijdou domů, dají si večeři, a pak si ještě čtou odborné články. Ráno už přicházejí do práce duševně vyladění na to, co budou dělat, mají vše rozmyšlené.“ Vědci, které autor popisuje, jsou jistě konkurenceschopní, ale jestliže tito lidé pracují deset dvanáct hodin denně bez víkendů a ve volném čase se zase jen připravují a „vyladují“ na práci, nejsou to tak trochu zrudí? Mají přátele či děti – a kolik na ně mají času? Jakými jsou partnery a jakými jsou občany? Kolik času jim zbude na promýšlení věci veřejného zájmu a koneckonců na promýšlení důsledků vlastního výzkumu? Může takovým lidem ještě něco říkat umění? Lze se divit, že se v podobných profesích šíří deprese a vyhoření?

U účastníků literárního provozu asi nehrozí, že se upracují podobným způsobem, jako vědci v prestižních amerických laboratořích. Nejsme ale popisovaným vědcům podobní v tom podstatném – v pohlcení vlastním fragmentem? Nejsme dnes v podstatě všichni tak trochu specializovanými zrudami? Neplatí dnes Kunderova slova o západních literárních časopisech, že kdyby ze dne na den všechny zanikly, nevšiml by si toho nikdo, ani jejich redaktori? A neplatí dnes nejen kvůli „změněné roli literatury“, ale především kvůli tomu, že ve ztechnizované společnosti se i velká část segmentu „literární život“ rozhodla hrát roli dalších z mnoha specialistů?

Ideologie jako zpoždění

Slovo ideologie má mnohé významy – Jan Běliček a Marta Svobodová přibližují některé z nich. Jejich zdůraznění, že všechny rámce, v nichž společnost chápeme, jsou tak či onak ideologické, nicméně hrozí udělat

z ideologie poněkud nadbytečný pojem: je-li ideologické vše, pak zároveň v jistém smyslu není ideologické nic. Je to ovšem jistě lepší přístup než intuitivní představa mnoha českých intelektuálů, že ideologie je to, co nějak připomíná dobu před rokem 1989.

Ideologii však můžeme rozumět také skrze její vztah k času – můžeme ji chápat jako poučení z minulých reálií, které je mechanicky přenášeno na současnost. Jistě, každý pracuje s rámci, které si přinesl z minulosti, dělá to ale v nestejně míře a s nestejnou kritičností. V kontextu fragmentů emancipovaných od celku je vazba na paměť logicky silná – emancipace od celku spočívá právě v tom, že se otevřenost vnější realitě nahradí uchováváním paměti své vlastní skupiny, ať už se jedná o politickou sektu nebo o literární skupinku. Specialisté na sebe nechávají působit především paměť své vlastní specializace, minulost svého fragmentu. Realita, respektive to, co z ní daná mřížka umožní vidět, se jim stává především potvrzením vzpomínky.

Socialistický realismus č. 2

Až v jisté karikatuře to lze ukázat na reakcích Bruna Solaříka a Karla Dolejšího. První z autorů ve svém článku totiž prokazuje, že není s to číst text a rekonstruovat myšlenku. Tedy za předpokladu, že daný text nemá rozměr jedné věty, kterou lze vytrhnout z kontextu a metodou „Kde už jsem to četl?“ udělat z jeho autorů tu Ždanovy, tu S. K. Neumanny, kteří chtějí „vymýtit, odmítat, potírat, netrpět faktickou svobodu tvorby ve jménu údajné svobody lidu“. Když dva říkají totéž, je to zjevně totéž, když Bělíček a Svobodová mluví o „vymýcení“ individualistických básníků, jsou novými literárními stalinisty. Solařík – vcelku právem – vyhazuje ze dveří pojem pokroku. Dělá to ovšem opravdu důsledně, takže pak může číst větu arbitrárně vytrženou z článku z roku 2013 prismaťem toho, jak se podobají jiným větám z roku 1946 nebo 1938. Nejlepší odpověď na ony věty tu pak máme pochopitelně už od roku 1923. Je působivě napsaná, jejím autorem byl básník zavražděný stalinisty – kdo by se opovážil polemizovat. Všechno už bylo ostatně na světě řečeno a napsáno, proč se tedy otevírat novému a dát mu vůbec šanci něco nového v jiném kontextu říct.

Ano „vymýtit“ nějaké básníky, to zní opravdu děsivě a bolševicky. Solaříka a Dolejšího to vyděsilo natolik, že si zapomněli přečíst na následujících řádkách, jakými strašlivými nástroji ono mýcení proběhne. Bělíček a Svobodová, ano čtete ty bolševické hrůzy dobře, se přihlásili k tomu, že budou básníky nesnesitelně týrat tím, že budou jejich texty – číst.

Druhý z textů, ten Dolejšího, pak Solaříka nezamýšleně paroduje svým zjištěním, že onen Solaříkem údajně odhalený „sklon nařizovat umělcům, co mají cítit a prožívat“ je součástí širšího „kulturního regresu“, v němž „lze už zaznamenat zatím méně do očí bijící sklony přinutit novináře, aby psali podle konkrétního povinného mustru, nebo voliče, aby se při hlasování chovali závazným standardizovaným způsobem, jenž jim má být vnucen“.

Solařík své objevy dokládá alespoň citáty, jakkoli to byly citáty více než půlstoletí staré a mimo debatu. Dolejší svá skandální odhalení nedokládá ničím, vlastně se můžeme pouze domnívat, že oním kulturním regresem míní redaktor Britských listů totéž, co se v pravicovém tisku označuje jako „Zemanova totalita“. Svou parodii na Solaříka završil Dolejší dalším článkem,

v němž paroduje sám sebe – pokus o polemiku označuje za pouhou snahu zastříť, že ve skutečnosti se nám tu rozvíjí „sorealismus č. 2“.

Nikoli o psaní, ale o čtení

Je fascinující, že vzdělaní lidé středního věku mají v roce 2013 potřebu s vážnou tváří přehrávat zápasy o svobodu tvorby, které jistě dávaly smysl ve třicátých, padesátých či osmdesátých letech, a sami sebe umístit do role liberálních herojů tohoto zápasu. Solařík, který se hlásí k tradici meziválečné avantgardy, jež kritizovala Stalina zleva (za to, že je málo rozhodný a revoluční, že nesměruje ke světové revoluci a potažmo světové válce, jako by to patrně činil Trockij, nikoli za to, že byl „obludně genocidní“, jak se nyní Solařík tváří), vede dávno vybojovanou bitvu o liberální svobody. Skutečně se domnívá, že dnes někdo ohrožuje svobodu některého autora napsat si a vydat, co si zamane?

Svoboda, která je skutečně v ohrožení, není svobodou psát, ale svobodou číst, o přečteném přemýšlet a o rozmyšleném mluvit. Nikdo si nedovolí okřiknout básníky, ani když jsou kupříkladu autory rasistických výlevů. Za to je klidně možné prohlásit za „nebezpečí“ a návrat stalinismu diskusi o tom, zda má smysl číst literární texty z hlediska společnosti, v níž vznikají. Čern, která se prolévá v domnělém zápase za svobodu tvorby, brání ve skutečnosti právo autora nebýt posuzován podle jiných kritérií, než k jakým se sám přihlásí. Kdo by si dovil tu kombinaci násilí a ignorance číst surrealistického básníka z pozice vně surrealistické poetiky, nebo požadovat po spiritualistickém básníkovi, aby se sem tam podíval z oken svého bytu? Ony osoby jsou specialisté, mohou tedy být posuzovány pouze specialisty a podle specializovaných kritérií. Kdo by měl ve světě vzájemně se tolerujících fragmentů tu drzost pokoušet se o komunikaci?

Bývaly doby, kdy byla literární kritika myšlením – nejen o díle, ale i o společnosti, která jej čte a kterou dílo znovu píše. Dnes se mi zdá, že je literární kritika mnohem víc technickým výkonem specialisty na formu. Chcete-li se něco dozvědět nad rámec úzké specializace, nemá smysl ji číst. V české literární kritice nenajdeme autorský styl srovnatelný třeba s filmovými recenzemi Kamila Fily – chybí osobnost, která by skrze analyzovanou díla soustavně promýšlela svět, v němž jsou vytvářena.

Nejde tu o absolutizaci svobody autora, ta je dávno vybojována, ale o absolutizaci jeho „práva“ nebýt „obtěžován“ jinými hledisky než vlastními. Jde o podvázání možností komunikace, o prosazení takového pojetí „svobody“, které neumožní myslet kolektivitu, z jejíž existence by nedej bože plynula nějaká kritéria pro posuzování děl. Jestliže chápeme kritiku (stejně jako kteroukoli jinou úvahu nebo rozpravu nad dílem) jako rozšíření možností díla, představuje tento se Žižkem řečeno „Denkenverbot“ jakousi amputací díla.

Je to trochu zvláštní pojetí svobody, které neumožní myslet kolektivitu a které už pouhé posuzování literárního díla z jiného než očekávatelného hlediska bere jako útok, a tak agresivně brání nemožnost překvapivé perspektivy. Je to svoboda bez možnosti dobrodružství, svoboda dobrá – tak leda k vyplňování grantových přihlášek.

Předpokládaná společnost

Z tohoto hlediska je třeba říct, že Bělíček a Svobodová jsou nepřípadně optimističtí. Předpokládají společnost, k níž lze umělce vztahovat a v níž se bojuje o hegemonii těch či oněch hodnot. Není to podobně opožděná iluze jako představa, že dnes stále bojuje demokracie s komunismem o svobodu literární tvorby? Existuje stále ještě společnost, pro niž by takové předpoklady platily? Anebo má pravdu Scott Lash, když mluví o posthegemonické moci, a Boris Buden, když říká, že po roce 1989 skončila společnost tak, jak ji známe, a ze změti depolitizovaného provozu si ji budeme muset znovu vyvzdorovat otevíráním sociálních konfliktů? Tedy, že společnost není něco, co lze předpokládat, ale spíše něco, co je třeba obnovovat – právě jako předpoklad jiné a bohatší svobody, než jaká je dnes na skladě?

V tomto smyslu je třeba číst Solaříkem citovaného Osipa Mandelštama: literatura opravdu „nikomu nic nedluží“ a „všichni její věřitelé jsou falešní“. Literatura jistě nic nedluží společnosti – literatura dluží společnost a svůj vztah k ní své vlastní svobodě. Neobnoví-li své napojení na zajímavé momenty praxe, které znovu ustavují lidskou kolektivitu (a jednou, možná, i společnost), bude ve svém přesvědčení o vlastní výlučnosti až parodicky podobná všem ostatním specializovaným subkulturám, do kterých se společnost rozpadla.

„Co si svobodomyšlní lidé v dané době neobhájí svou revoltou sami, to nemají,“ říká Solařík a má pravdu. Dnes ale nemusíme revoltovat proti stalinismu, spíše proti jeho zpozdilému vymítání. Dnes není třeba bojovat za svobodu od útlatu despotů, kteří by se chystali zavést cenzuru a posílat literáty do gulagů a jejichž předzvěstí by byla neomalenost literárních publicistů. Dnes je třeba vzdorovat nikoli diktatuře proletariátu, ale spíše diktatuře egotariátu. V sázce je svoboda k plnějšímu čtení a vícerozměrnému promýšlení literárních textů, v němž brání ochranný krunýř údajné individuální výlučnosti, specifčnosti a škodlivosti mimoliterárních kritérií.

Je to nebezpečné? Ale bezpochyby. Možná, že ve světě, v němž se posedlost určitým typem tolerance stala rubem posedlosti bezpečností, potřebujeme být trochu nebezpeční. Literatuře i sami sobě.

autor je politolog

Alarm Ádvojky 27. 9. 2013

<http://a2larm.cz/2013/09/zachrante-literaturu-jde-si-pro-ni-stalin/comment-page-1/>

Bruno Solařík

Na milost a nemilost

K textu Ondřeje Slačálka *Zachraňte literaturu. Jde si pro ni Stalin!*

V článku na Alarmu Ádvojky napsal Ondřej Slačálek s ironií:

„Chtít po spisovatelích, aby se dívali kolem sebe, to je přece bolševismus! [...] Kdo by si dovolil [...] požadovat po spiritualistickém básníkovi, aby se sem tam podíval z oken svého bytu?“

Dodal bych bez ironie, že nakročení k totalitarismu v kultuře spočívá nejen v tom, chtít a požadovat po básníkovi, aby se díval kolem sebe nebo z okna, nýbrž v tom, chtít a požadovat po básníkovi a poezii vůbec cokoli.

Nejvyšší čas

Takhle bychom se ovšem v diskusi o hledisku v umění asi daleko nedostali. Je zřejmé, že té rozmluvě chybí komunikace. Jednak tu působí chybné čtení a jednak jakési míjení.

Ten podivný způsob četby, při němž kritikovi z přečteného vyplývá něco jiného, než co je psáno, se přihodil třeba mně, když jsem nepochopil – jak mě Slačálek k mému úleku i k mé úlevě upozornil – drsný vtip Bělíčka se Svobodovou ohledně „*vymycování*“ *prostřednictvím četby*, a vyvodil jsem z něj, že volají po cenzuře. Za to se zde oběma autorům veřejně omlouvám. Za trapné vytržení věty z kontextu si plně zasloužím Slačálkův výsměch, že nejsem s to číst text a rekonstruovat myšlenku.

Když už jsem u toho, je myslím nejvyšší čas, abych vzal při této příležitosti veřejně zpět i to osočení z fanatismu, jímž jsem dozajista urazil jak Bělíčka se Svobodovou, tak celou Ádvojku včetně lidí, které neznám ani jménem. Stalo se to sice na „neoficiálním“ facebooku, ale pak jsem to ještě myslím nechal někde tisknout. Každopádně je to zbytečně silné slovo, které nepřispívá k věcné výměně názorů.

Co chtěl básník říci

I jinde lze sledovat různé nestandardní způsoby čtení. Když jsem například (v textu *K hledisku v umění*) uvedl výrok básníka Osipa Mandelštama, že *poezie nikomu nic nedluží a všichni její věřitelé jsou falešní*, Slačálek sice uznal, že vskutku „Literatura jistě nic nedluží společnosti“, ale vysvětlil přitom čtenáři, v jakém smyslu je třeba Mandelštamův výrok číst: podle něho je třeba jej číst v tom smyslu, že „literatura dluží společnost a svůj vztah k ní své vlastní svobodě“. A hned následuje pohrůžka, že neobnoví-li literatura „své napojení na zajímavé momenty praxe, které znovu ustavují lidskou kolektivitu“, stane se z ní opovržená subkultura...

Nevím, ale příkláním se – a to nejen kvůli vlastní trpké zkušenosti s chybným čtením – k tomu, že co je psáno, to je dáno. Co chtěl básník říci, to řekl – jasně a bez jinotajů. Jestli poezie nikomu nic nedluží, pak nedluží nic ani své svobodě: vždyť je od ní – coby od své nutnosti – neoddelitelná. A o to tady právě jde.

I kdyby byl mimochodem vztah tvůrce k určité existující či vysněné kolektivitě z nějakého důvodu netečný nebo dokonce záporný, na intenzitě a kouzlu básně – pakliže je básní – to nic nezmění, ba ani na lásce lidí k ní. Jen pár teoretiků se zachvěje.

Báseň a vtip

Výsledkem neortodoxního způsobu čtení jsou zřejmě též soustavné a rozsáhlé protesty proti údajnému lpění umělců a jejich obhájců na dvou bludech: jednak (Slačálkovými slovy) na „přesvědčení o vlastní výlučnosti“ a jednak na výhradně uměnovědném či úzce estetickém hledisku při hodnocení tvorby. – Slačálek například vyslovuje stížnost, že u oponentů kolektivizace básníků nenachází vůli otevírat se novému a dát mu (tomu novému) vůbec šanci něco říct. Diví se: „Je to trochu zvláštní pojetí svobody, které [...] už pouhé posuzování literárního díla z jiného než očekávatelného hlediska bere jako útok“. Tvůrce se tím prý ochuzuje o možnost „překvapivě perspektivy“.

Žádný z oponentů přitom neutrousil ani slabiku v tom smyslu, aby se umělec nebo kdokoli jiný neměl či nesměl zajímat o odlišná hlediska a jiným aby takovou možnost upíral, natož aby zde někdo prosazoval básnickou výlučnost. – Svým smyslem pro konkrétní zkušenost je tvůrce – což koneckonců nemusí být jen umělec – naladěn k vnímání světa jiným než naučeným pohledem, přičemž hlas, jímž k němu promlouvá inspirace, často udiví především jeho samotného („Já je někdo jiný“ – Rimbaud). Mimoestetická realita i se svými překvapivými perspektivami pak patří mezi hlavní zdroje oné básnické inspirace, stejně jako třeba anonymního vzniku vtipu.

To přirozené příbuzenství básně s pouliční anekdotou je společensky vzato vlastně podstatné. Těžko lze snad z tohoto hlediska chápat básníka jako Maršana ze slonoviny, který nemá nic společného s lidmi z ulice: je naopak jedním z nich a nikým víc ani míň. Není proto divu, že pak nejen v okamžicích příklonu k té které dějinné emoci, ale i v nejosobnějších a nejdůvěrnějších vyznáních může básník vyjádřit pocity obrovského množství lidí, a to tím účinněji, čím méně byl k tomu zavázán uvědomělou či vnucenou disciplínou společenské odpovědnosti: stává se zkratka – často zcela bezděčně – jakýmsi záznamním přístrojem propojených zkušeností. – Tak vznikají velké zpěvy společenského angažmá, ať pojednávají o lásce nebo o válce.

Pokud pak jde o konkrétní příklad otevřenosti jiným hlediskům, souhlasím – coby surrealista – s ironickým vyzněním Slačálkovy poznámky: „Kdo by si dovolil [...] číst surrealistického básníka z pozice vně surrealistické poetiky [...]?“ – Kéž by si to dovolil každý, dodávám: to je totiž zkušenost autentického surrealismu – a tvůrčí zkušenost vůbec –, že dílčí styly, školy, estetiky a poetiky (včetně poetiky „surrealistické“) omezují přirozenou mnohotvárnost výrazu.

Nutnost a vnucování

Naznačil jsem, že lví podíl na zasekávání diskuse o hledisku v umění má kromě chybného čtení především jakési míjení se dvou monologů. Jde o to, že všichni zúčastnění sice mluví o umění jako o svěbytném druhu

společenské aktivity, jenže Bělíček, Svobodová a Slačálek zde kladou důraz na vnější znaky oné společenskosti, zatímco jejich oponenti spolu se mnou zdůrazňují vnitřní povahu oné svěbytnosti: podobně jako láska nebo vzpoura se umění prostě nedá mechanicky sčítat s plánovitou stavbou či plánovitým bouráním, a to z toho prostého důvodu, že je procesem nevypočitatelným.

Těžko se lze divit, jak ostře bylo za takových okolností odmítnuto úkolovací řízení Bělíčka se Svobodovou – tedy ten výrok, že nechce-li si prý umělec od jistých teoretiků vysloužit označení kolaboranta s kapitálem, musí mít a priori „zastřešující ideu a cíl, k němuž směřuje snažení společnosti“. Ať by s takovým požadavkem přišel kdokoli (třeba sám Walter Benjamin), reakce by byla stejná. – Nikdo nikomu neupírá ani milimetr práva hodnotit a zkoumat umělecká díla i způsob jejich vzniku z nejneočekávanějších hledisek; co však umělec musí nebo nemusí pro svou tvorbu dělat – ať ve vztahu ke společnosti nebo k oknu svého bytu –, po tom žádnému teoretikovi nic není.

Slačálek, který zmíněné právo chtít něco po umělci prosazuje rovněž, zastává názor, že ti, kdo této vizi úkolování básníků oponují, vlastně u umělce hájí „absolutizaci jeho ‚práva‘ nebýt ‚obtěžován‘ jinými hledisky než vlastními“. – Příznačně se tu myslím zaměřuje vnitřní nutnost s vnucovanou povinností. Odlišná hlediska básník vnímá; nebude se však přece podle nich hned řídit jen proto, že je vůči němu někdo uplatňuje. Ani recenze v novinách nevycházejí proto, aby básníka učily, ale aby jeho tvorbu různě hodnotily, a je snad jeho věc, co si z nich vezme nebo nevezme. Slačálkova argumentace mi zde s prominutím připomíná naléhání zhrzeného milence, kterému vadí absolutizace milencina práva nebýt obtěžována právě jím.

To ona

Základní míjení dosavadní diskuse spočívá tedy podle mě v záměně dvou odlišných věcí:

Není to dílo, co by snad umělec odmítal vydat v plen čtenářskému, kritickému i teoretickému zájmu. O podrobení díla libovolnému sdílení, výkladu či kritice, ať estetické či mimoestetické, přece autor dobrovolně rozhoduje už jeho publikací: není tedy zapotřebí ho o to zvlášť žádat, ani o tom předem kohokoli informovat, tím méně se o to s kýmkoli dohadovat v domnění, že tomu snad někde někdo brání.

Je to samotný tvůrčí proces, co zde hbitě uhýbá rukám, jež se ochotně nabízejí, že s ním umělci pomůžou. A nesejde na tom, jestli ty ruce patří normovači estetických kánonů, manažerovi reklamních spotů nebo hlasateli revolučních projektů.

To ona, přirozená nepoddajnost tvorby samotné, a nikoli nějaká domýšlivá nevstřícnost umělců, klade sama od sebe odpor všem, kdo si ji chtějí z jakýchkoli důvodů přivlastnit nebo do ní aspoň zasahovat, místo aby se jí vydali na milost a nemilost.

Britské listy 1. 10. 2013
<http://www.blisty.cz/art/70321.html>